

Egy hatástörténet labirintusában

Monostori Imre: Szekfű Gyula a változó időkben

(Pécs, 2017, Pro Pannonia)

Nem gyakran fordul elő, hogy egy irodalomtörténész és nem egy historiográfiaival foglalkozó szaktudós ír több mint félezer oldalas összefoglaló művet egy eleven emlékezetű múltbeli történelemszövegről. Monostori Imre *Szekfű Gyula a változó időkben* című kötete már csak ezért is figyelmet érdemel, hiszen szerzőjét irodalomtörténészként szokás számon tartani, ám Monostori ezúttal az egyik legjelentősebb magyar historikusról adott közre nagymonográfiát. Mindez azonban az ő esetében semmiféle szakmai nehézséget nem jelent. Monostori ugyanis olyan irodalomtörténész, akiről eddigi kötetei alapján is tudható, hogy különösen fogékony az utóbbi száz év történeti, illetve eszmetörténeti problémái iránt. Arról nem beszélve, hogy évtizedek óta Németh László életművének kutatójaként tevékenykedik, márpedig – a *Három nemzedék*, a *Magyar történet* és más korszak-meghatározó művek szerzőjéről nemcsak alkalmi írásokat, hanem könyvméretű tanulmányt is publikál – Németh gondolkodását nem lehet megérteni Szekfű munkáinak ismerete nélkül. Így Monostorinak – Németh Lászlón keresztül – korábban is szükségszerűen oda kellett figyelnie Szekfű Gyulára – arra a Szekfűre, aki egyébiránt nem szaktörténészként, hanem történetíróként, publicistaként és ideológusként alkotott kiemelkedőt. (Talán az sem véletlen, hogy Szerb Antal vagy Németh László egyszerűen „íróként” aposztrofálta Szekfű Gyulát.)¹

Úgy is fogalmazhatnánk tehát: az eszmetörténésznek is joggal nevezhető Monostori monográfiát írt a XX. század egyik legbefolyásosabb, valóban közvéleményformáló „írástudójáról”. Sorrendben ez a második, magyar nyelven kiadott monográfia Szekfűről (Dénes Iván Zoltán *A történelmi Magyarország eszménye* című, 2015-ben megjelent könyvét tekinthetjük az első ilyen típusú

MÓRO CZ GÁBOR (1981) bölcse s z - tanár, szerkesztő. Kötete: *Túl a diszharmónián* (2016).

1 Lásd: „Szekfű Gyula nem a forradalom után lett ismertté. Rákóczi-könyve már a háború előtt az ország legnépszerűtlenebb írójává tette [...]” – Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Budapest, é. n., Magvető (12. kiadás), 495. Illetve: „Szekfű Gyula az egyetlen író, aki lovagias volt velem szemben” – Németh László: *Kisebbségben* = N. L.: *Sorskérdések*. Budapest, 1989, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 463.

vállalkozásnak). Abban az értelemben viszont „első” – vagyis érdemi előzmény nélküli – munka, hogy szerzője alapvetően nem Szekfű pályaképét kívánja áttekinteni (ezt Dénes Iván Zoltán, ha nem is kifogástalanul, fent említett kötetében már megtette); az ő célja inkább az, hogy a történetíró tevékenységének, műveinek mozgalmas, szélsőséges fordulatoktól sem mentes hatástörténetet kövesse nyomon az 1910-es évektől napjainkig. (Más kérdés, hogy ezt a hatástörténeti szintézist olyan széles alapra helyezi, hogy a könyv szövegéből – hol rejtettebben, hol egészen szembetűnően – végső soron Szekfű pályaképe is kirajzolódik.) És ezen a ponton vissza kell utalnunk a bevezetőnkben felvázolt problémára is: egy recepciótörténeti érdeklődésű kutató mindig irodalomtörténész is valahol, hiszen szövegek utóéletét vizsgálja (még ha azokat – szigorú értelemben véve – nem is lehet a szépirodalom kategóriájába sorolni). Jelen esetben tehát a legkevésbé sem hátrány, inkább előny az, hogy egy történész (valójában: történetíró) munkásságának szélesebb összefüggéseit egy, a befogadástörténet részdiszciplináját megfelelő elméleti felkészültséggel és igényességgel művelő irodalomtörténész tárja fel.

Monostori kötete – minden idealizálás nélkül állíthatjuk – egy vasszorgalmú, higgadt, magát fegyelmezni képes és nem utolsósorban: józan ítélőképességű tudós teljesítménye. A szerző előítéletek nélkül, finom empátiával közelít Szekfű Gyula ellentmondásokban bővelkedő személyiségéhez és életművéhez, de ez nem azt jelenti, hogy munkája egyoldalúan apologetikus tendenciákat hordozna. Jóllehet általában elismerően szól a szellemtörténeti szemléletet és módszert magas szinten alkalmazó történetíró legfontosabb műveiről (így a *Magyar történet* Szekfű Gyula által írott kötetéről), még rosszindulattal sem minősíthető „naiv” Szekfű-rajongónak – igaz, nem tartozik a historikust demonizálók népes és meglehetősen heterogén csoportjához sem.

Kiegyensúlyozott látásmódja talán annak is köszönhető, hogy elemzőként – szemben például a marxista Szekfű-kritikusokkal vagy Dénes Iván Zoltánnal – nem operál nagy elbeszélésekkel, inkább csak visszafogottan reflektál mások már meglevő narratíváira. Értelmezési horizontja az „előkelő” kívülállóé, s az általa választott kutatási irány és metodika jelentősen megkönnyíti e pozíció fenntartását. Így a jelen kötet kapcsán is igazolódni látszik az a paradoxnak tűnő, bár alapjában véve egyszerű összefüggés, hogy a recepciótörténeti tárgyalási mód viszonylagos empirikus talajtalansága adott esetben a leíró jellegű megközelítés javára szolgálhat. Vagyis Monostorinak az a gyakorlata, hogy a könyv nagyobb hányadában nem magát Szekfűt értelmezi, hanem különböző Szekfű-értelmezéseket interpretál, nemhogy gyengítené, inkább erősíti az általa oly rokonszenves puritanizmussal képviselt objektivitásigényt, amelyet a történeti megértésre való törekvéssel azonosíthatunk.

Ám azt is látni kell, hogy az ítélkezéstől való tartózkodás mint szcientista eszmény Monostorinál korántsem érvényesülhet parttalanul. A monográfus, ha úgy véli, hogy a merev módszertani következetesség erkölcsi értelemben vett relativizmushoz vagy akár immoralizmushoz vezethet el, még arra is haj-

landó, hogy átmenetileg feladja „semleges” megfigyelői pozícióját. A hívő katolikus létére Rákosiékkal kollaboráló Szekfűnek a Mindszenty-per előkészítésében játszott különös szerepét például a lehető legkeményebb szavakkal ítéli el, amelyeket stílusértékük és igazságtartalmuk miatt egyaránt érdemes idézni: „egyértelműen megállapítható [Szekfű] közvetlen bűnrészessége: bűnpártolása és bűnsegédi közreműködése Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek letartóztatásában, megkínzásában és súlyos börtönre ítéelésében. Innentől kezdődően már nem arról volt szó, hogy (történész, közírói) baloldali nézeteivel, ezeknek rendszeres publikálásával tájékoztatni, netán befolyásolni kívánta a közvéleményt, hanem arról, hogy cselekvően közreműködik egy embertelen tortúrában” (383).

Az előző bekezdésekben érintőlegesen többször is szó esett Dénes Iván Zoltán Szekfű-monográfiájáról mint az egyetlen olyan összegző műről, amellyel Monostori Imre könyve érdemben együtt említhető. A 2015-ös munka szerzője a kortárs Szekfű-recepció megkerülhetetlen, ugyanakkor szakmai körökben sokat vitatott alakja az 1970-es évek óta. Monostori sajátosan viszonyul a jeles eszmetörténész munkásságához: eredményeit udvarias hangon elismeri, ugyanakkor óvatosan bírálja is Dénes Szekfű értelmezésére tett korábbi kísérleteit, elsősorban A „realitás” illúziója. A historikus Szekfű Gyula pályafordulója (1976) és az Eltorzult magyar alkat. Bibó István vitája Németh Lászlóval és Szekfű Gyulával (1999) című köteteket (A történelmi Magyarország eszményével – némileg meglepő módon – külön nem foglalkozik). Mint ismeretes, Dénes Iván Zoltán jelentős részben Bibó István pszichologizáló, moralizáló történelemfelfogását követi, amikor Szekfűt a mindenkori hatalomhoz taktikusan igazodó, de gondolkodásának egyes alapelemeit soha fel nem adó „hamis realistiként” jellemzi. Monostori viszont tartózkodik attól, hogy átvegye ezt az értelmezési keretet, mert túlságosan leszűkítőnek, sematikusnak és ideologikusnak tartja. Bibó iránti minden tisztelete ellenére sem gondolja, hogy az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcsa magyar történelem* szerzője olyan különleges értékmérő volna, akinek a szellemi és erkölcsi teljesítményével összehasonlítva még kiemelkedő jelentőségű kortársai (így Németh László vagy Szekfű Gyula) is csak kétes hitelességű életművet és -gyakorlatot mutathatnak fel.

A pszichológiai, sőt pszichopatológiai érdeklődésű Dénes hajlamos arra, hogy túldimenzionálja A száműzött Rákóczi körüli, botrányoktól sem mentes viták hosszú távú traumatizáló hatását Szekfű személyiségére és gondolkodására. Monostori ebben a vonatkozásban sem ért egyet eszmetörténész kollégájával; nem nevesíti ugyan Dénes Iván Zoltánt, ám nyilvánvalóan vele polemizál akkor, amikor megállapítja a következőket: „Láthatólag egzisztenciális ügye (volt) [ti. Szekfűnek – M. G.] ez a vitasorozat, ha úgy tetszik, a jövője is kockán forgott. [...] Mégsem gondoljuk – ami a késő utókor, napjaink szakmai gondolkodásának az egyik létező kiindulópontja Szekfűről –, hogy az egész ide gyökerező, innentől formálódó lelki és szellemi habitusát oly mértékben torzította volna A száműzött Rákóczi körüli botrány, hogy egész élete során ettől lett volna

frusztrált, hogy további életét és szakmai pályafutását nemcsak lényegesen befolyásolta, hanem kórosan szabályozta volna ez az afférsorozat: hogy »önképe« és »ellenségképe« kifejezetten kóros tüneteket mutatott volna a továbbiakban” (131–132). (A szakirodalom ismeretében félreérthetetlenek Monostori célzásai: az „önkép” és az „ellenségkép” Dénes Szekfű-értelmezésének kulcsfogalmai.) A száműzött Rákóczi-botrány súlyának eltérő megítélése terjedelmi vonatkozásban is leképeződik a két értelmező munkáiban: míg Dénes Iván Zoltán *A történelmi Magyarország eszményében* 92 oldalon át tárgyalja a történetíró fiatalkori művét és annak korabeli recepcióját,² Monostori „mindössze” 25 oldalt szán e problémakör bemutatására³ (csak viszonyításként: az előbbi kötet 542, az utóbbi 575 oldalas).

Az új Szekfű-monográfia szerzője azt is világossá teszi, hogy – Dénes hosszabb ideje rögzült beállítással szemben – nem az erősen politikai színezetű „kismagyar–nagy magyar” antagonizmus a történetíró munkásságának egyetlen rendező elve.⁴ Monostori számos más olyan kérdéskört is görcső alá vesz, amelyek jelenléte – különböző kontextusokban, de – állandónak tekinthető Szekfű életművében (ilyen például a középosztály vagy az ifjúság problémája).

Dénes Iván Zoltánnal ellentétben – aki a vallás kérdése iránt indifferensnek mutatkozik – Monostori részletesen foglalkozik Szekfű katolikus világnézeti elkötelezettségével és történetfilozófiai felfogásával, ahogyan aprólékosan bemutatja a historikus aktív részvételét is a harmincas évek katolikus közéletében. Az utóbbi témát ismertető fejezet (*Egyházi kapcsolatok, beágyazódás. Szekfű és az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem*) olvasmányként ugyan kevésbé gördülékeny, ám kétségkívül új kutatási eredményekről ad számot, egyúttal érthetővé teszi, miért válhatott ki sokakból mély megdöbbenést az öreg Szekfű dicstelen szerepvállalása a katolikus egyház „pacifikálásában” az 1940-es évek végén.

A kötet leginkább figyelemre méltó részeinek egyfelől a kései Szekfűről szóló, másfelől a Kádár-kori Szekfű-recepciót tárgyaló fejezetek tekinthetők. Az előbbi egység elsősorban arányos szerkezetével, a feldolgozás módjának irodalmi igényességével, drámai erejével tűnik ki; az utóbbi pedig azzal, hogy merőben új megvilágításba helyez számos, korábban felületesen ismert politikatörténeti és historiográfiai összefüggést. A recenzens különösen érdekfeszítőnek találja azokat a szövegrészeket, amelyekben Monostori meggyőző erővel tárja

2 Dénes Iván Zoltán: *A történelmi Magyarország eszménye. Szekfű Gyula, a történetíró és ideológus*. Pozsony, 2015, Kalligram, 61–152.

3 Monostori Imre: i. m., 61–62., 70–72., 116–135.

4 Szekfű historizáló ideológiája szerint a „kismagyar” politikai vagy politikai mozgalom a bezárkózás, a realitások iránti érzéketlenség, a konfrontativitás és kompromisszumképtelenség, az önsors- és nemzetrontás, az érzelmi és sérelmi politizálás, míg a „nagy magyar” a nyitottság, a pragmatizmus, a kompromisszumkészség, az ön- és nemzetépítés, a racionális, nagyvonalú politizálás megtestesítője a hazai történelem, illetve közélet színterén.

fel, hogy a Kádár-korszak második felében Szekfű kapcsán (vagy ürügyén) szinte folyamatosan életben tartott eszmei összecsapások messze túlmutattak konkrét tárgykörükön. E szakmainak beállított, ám igencsak ideologikus viták középpontjában többnyire a nép, a nemzet, az osztályharc, a forradalom, a szabadságharc, valamint a kiegyezés fogalmainak különböző értelmezési lehetőségei álltak. Monostori jelzi: a korszak fiatalabb történészeinek idővel egyre differenciáltabbá váló Szekfű-értelmezései az imént felsorolt, a rendszer önlegitimációja szempontjából kulcsfontosságú fogalmak új meghatározását is magukban foglalták. S az kiváltképpen izgalmas, hogy e fejlemények bemutatásával összefüggésben a szerző pontról pontra képes nyomon követni a marxista történeti gondolkodás kiüresedésének – sőt: önküresítésének – viszonylag hosszan elhúzódó folyamatát is.

Meg kell vallani: nincs könnyű dolga annak a bírálónak, aki minden áron kifogásolnivalót akar találni Monostori pontos és alapos munkájában (ha eltekin-tünk attól a feltűnő és bosszankodásra is okot adó formai problémától, hogy a könyv korrektora túlságosan nagyszámú elütést „hagyott benne” a szövegben). A következő apró kritikai megjegyzések is inkább szórszálhasogatásnak nevezhetők, mégis közreadjuk őket, mert úgy véljük: egy jövőbeli javított kiadás előkészítése során esetleg hasznosak lehetnek a szerző, illetve (majdani) szerkesztője számára.

1. Monostori Szabó Dezső Szekfű-ellenes vitairata, az *Ede megevé ebédem* kapcsán állapítja meg könyve 261. oldalán: „Szabó új frontot nyitott radikális esz-közökkel: szereposztása szerint Szekfű Gyula mindig is németbarát volt, s az is maradt (sőt ő maga is német származású, hiszen az anyja németül beszélt).” Majd e mondathoz fűzött lábjegyzetében így fogalmaz: „(Végül is Szekfű édesanyja, Vaigl Mária beszélhetett németül.)” Ezen a ponton a szerző nem teszi egyértelművé olvasói számára, hogy Szabó Dezső nem Szekfű „valódi” anyjával, hanem mostohaanyjával, Fehér Fannival való ifjúkori találkozására emlékez(het)ett vissza, amikor szóban forgó pamfletjében egykori egyetemista társa és a nyilvánosság elé tárta a következő, enyhén germanofób anekdotát Szekfű „édesanyjáról”: „...mikor Székesfehérvárra kerültem helyettes tanárnak, ön megkért, hogy látogassak el néha családjához. Meg is tettem vagy ötször-hatszor. De az ön édesanyja annyira nem akart velem *magyarul* szóbaállni, oly makacsul németre fordította következetesen a beszédet, hogy nem bírtam sokáig. És mivel oly láthatólag és mintegy szervi parancsból borzadtam el e rettenetes idiomától, oly nyílt ellenszenvvel találkoztam a részéről, hogy udvari-asan végleg el kellett maradnom.”⁵ Természetesen elképzelhető, hogy nem az édesanya és a mostohaanya személyének felcserélése az egyetlen problémás pontja ennek a szövegrésznek. Lehetséges az is, hogy csupán konfabuláció Szabó Dezső kissé ízetlen története, és az író Szekfű mostohaanyjával sem találko-

5 Szabó Dezső: *Ede megevé ebédem* = Sz. D.: *Egyenes úton*, II. Budapest, 2003, Püski, 691.

zott személyesen. Az viszont biztos, hogy Szekfű édesanyjáról, Vaigl Máriáról Szabónak semmilyen személyes emléke nem lehetett (így nem hallhatta németül sem beszélni), hiszen ahogy arra Monostori is utal a pontos évszám meghatározása nélkül, az asszony fiatalon, 1890-ben meghalt. Vaigl elhunytakor Szekfű és Szabó még elemi iskolába jártak (az ország két teljesen különböző pontján: az egyikük Székesfehérváron, a másikuk Kolozsváron), és Szekfű csak tíz évvel később kezdte el tanulmányait a budapesti egyetemen, ahol azután megismerkedett a hozzá hasonlóan Eötvös-kollégista Szabó Dezsővel. (Szabót pedig csak tizenhét évvel Vaigl Mária halála után, 1907-ben nevezték ki helyettes tanárnak Székesfehérvárra.)

2. A 233. oldal 103. lábjegyzetében, *Az ifjúság vezetői* című Szekfű-cikk meg-hökkentően szűkre szabott és nem túl informatív címleírásában – „(1934. június)” – nem szerepel, hogy a történetírónak ez a – rövid terjedelme ellenére ki-emelkedően fontos – dolgozata a *Budapesti Hírlap* című napilapban jelent meg. Így az adott szövegkörnyezetben az a látszat keletkezik, mintha – Szekfűnek a fiatalság problémájáról szóló többi publicisztikai írásához (*A magyar ifjúság korosztályai, Az ifjúság társadalomszemlélete, Németh László vagy az ifjúság vezetése*) hasonlóan – ez a cikk is a *Magyar Szemle* című havilapban látott volna napvilágot. *Az ifjúság vezetői* pontos címleírása tehát: *Budapesti Hírlap*, 1934. június 24., 3. oldal. – Ugyanitt a fiatalság kérdését érintő szövegek felsorolásából kimarad *Az ifjúság és a falu népe* című jegyzet (amely nem más, mint Szekfűnek a fiatal József Tibor egy címtelen vitacikkéhez fűzött szerkesztői kommentárja), jóllehet az korábban sem volt ismeretlen a Szekfű-kutatók számára: címleírása a Dénes Iván Zoltán 2015-ös monográfiájában szereplő irodalomjegyzékben is megtalálható (a megjelenés helye és ideje: *Magyar Szemle*, 1929. július: a cím és az első mondat a 287., a szöveg érdemi része a 289. oldalon olvasható).

3. A 415. oldalon Monostori megállapítja, hogy a jó emlékezetűnek aligha nevezhető Bóka László, aki a harmincas évek végén még Szekfű köréhez tartozott, 1945 után igen negatív képet alakított ki egykori mesteréről. Példaként hozza fel, hogy Bóka „egyik egyetemi előadása jegyzetében (később könyvében)” úgy vélte: a *Három nemzedéknek*, illetve a benne megfogalmazódó antiliberális eszméknek „a nemzeti szocializmus előkészítésében, a fasizálódás talajpuhító tevékenységében jelentős része volt” [a mondatban szereplő két idézőjeles rész közül az első Monostoritól, a második Bókától származik; az utóbbit maga Monostori idézi – M. G.]. Majd a monográfus a következő zárójeles megjegyzést fűzi a „népi demokrácia” első időszakában nehezen túlbecsülhető közéleti befolyással rendelkező irodalomtörténész Szekfűt súlyosan megbélyegző szavaihoz: „(S Bóka ezt a véleményét még a hatvanas évek közepén – könyve megjelenésekor – is fenntartotta.)” – A Monostori által idézett szövegrész, mint azt lapalji jegyzetben maga a szerző tisztázza, Bókának *A magyar irodalom története a két világháború között (1919–1945)* című előadássorozatában, illetve annak 1957-re datált írott változatában lelhető fel. A szóban forgó textus – és ezt már a recenzens teszi hozzá az eddigi elmondottakhoz – egymás után (legalább)

négyszer, 1957-ben, 1959-ben, 1960-ban, illetve 1964-ben „kézirat” minősítésű jegyzet formájában, rendkívül alacsony példányszámban jelent meg. „Valódi” könyv részeként azonban csak valamivel később, a marxista irodalomtörténész válogatott tanulmányainak gyűjteményében, 1966-ban látott napvilágot – akkor, amikor szerzője már halott volt. És éppen itt kell rámutatnunk egy nyilvánvaló pontatlanságra. Bár az aligha vitatható, hogy Bóka 1964-ben bekövetkezett haláláig nem változtatta meg fenti álláspontját, másfelől ahhoz végképp nem férhet kétség, hogy könyve 1966-os megjelenésekor – a túlvilágról – már sem fenn tartani, sem árnyalni vagy megtagadni nem állt módjában korábbi véleményét, így a monográfus ítéltetése e vonatkozásban tárgyaltannak tekinthető. – Összességében elmondható, hogy szerencsésebb lett volna, ha Monostori a monográfiája 415. oldalán szereplő 7. lapalji jegyzetben, ahol feltünteti az általa idézett Bóka-szövegrész lelőhelyét, az irodalomtörténész 1964-es kiadású jegyzetéről és nem a Sík Csaba által szerkesztett 1966-os *Válogatott tanulmányokról* ad címléírást (a főszöveg vonatkozó helyén pedig a „könyv” helyett a „jegyzet” fogalmát használja).

Nem hibának, inkább egészen csekély súlyú hiányosságnak tekinthető, hogy Monostori még érintőlegesen sem foglalkozik néhány kevésbé ismert, de nem teljesen érdektelen recepciótörténeti kuriozitással. Nem tér ki például arra, milyen eszmetörténeti összefüggések lehetségesek Zolnai Béla *Magyar biedermeier* című tanulmánya és a *Három nemzedék*, illetve a két könyv kultúraértelmezése között. Arról sem tesz említést, hogy nemcsak Németh László avatta regényhőssé a történetírót (*Szerdai fogadónap* című munkájában); Lengyel József tabudöntőgető, a sztálini rendszer anomáliáit vakmerően feltáró kulcsregényében, az 1971-es *Szembesítésben* is találhatunk egy fontos utalást Szekfűre, a moszkvai nagykövetre (aki a műben egyébként Virágh néven szerepel).⁶

A szerző könyvének vége felé, az ezredforduló Szekfű-recepciójának áttekintése során megállapítja: a történetíróról szóló újabb tanulmányokban tendenciává kezd válni „az egyre több ismétlés, a már egyszer kikutatott problémák újrakutatása – ugyanazzal vagy majdnem ugyanazzal az eredménnyel”. Ám ez nem feltétlenül vád a részéről, hiszen számot vet azzal is: „valószínű, hogy a tudományos kutatás bizonyos szintje felett már egyre nehezebb” lesz újdonságokkal szolgálni e tárgykörben (501). Monostori meglátását természetesen jogosnak tartjuk, de hozzá kell tennünk: vannak még komoly adósságai a Szekfű-kutatásnak. Míg a historikus első, az 1910-es évekre eső pályaszakasza jól feldolgo-

6 A regény egyik főszereplője, Banicza István kommunista funkcionárius a következőképpen jellemzi Virághot: „Az öreg Virágh [...], a követ, nem tud, nem is akar dolgozni. Egyetlen érdeme, hogy nem volt nyilas. Kevés ilyen történész van. [...] Világos képlet. Habsburg-párti, monarchista. A fasisztákhoz képest demokratikus és humanista. [...] Ő nálunk csak kirakat, tudja is ezt, és ki is használja” – Lengyel József: *Szembesítés*. Budapest, 1988, Magvető, 33.

zottnak, *A száműzött Rákóczi* pedig akár „tülelemzett” munkának is tekinthető, Szekfű középső, 1920-tól 1945-ig tartó korszakáról a mai napig nem született átfogó elemzés (Dénes Iván Zoltán monográfiájában csak mozaikos képet ad erről az időszakról). Évtizedek óta nincs korszerű, elmélyült értelmezés a *Három nemzedékről* – de még a kései munkákról: az 1920-as „fő műnél” jóval rövidebb terjedelmű és befogadhatóbb *Forradalom utánról* vagy *Az öreg Kossuthról* sem (jóllehet Szekfű Gyula harmadik, 1945 utáni korszakáról általánosságban már több igényes összefoglaló napvilágot látott). Kevés olyan interdiszciplináris jellegű tanulmányt találhatunk az újabb szakirodalomban, amely elsődlegesen nem politika- és ideológiatörténeti, hanem antropológiai vagy éppen poétikai-retorikai szempontok alapján közelítene a historikus műveihez. Szekfű munkásságának szélesebb (nem magyar) historiográfiai és eszmetörténeti összefüggésrendszere is jórészt feltáratlan – különösen e kontextus közép-európai vonatkozásairól tudunk keveset. S bár régóta megvan a szakmai igény arra, hogy Szekfű történeti gondolkodásának újraértelmezése a XIX. század végi, XX. század eleji európai szellemtörténeti és világnézetlélektani irányzatok felől is megtörténjen, ezen a téren sem jutott még túlságosan messzire a hazai történettudomány.

E hevenyészett felsorolással – zárásként – csak azt szerettük volna jelezni: Monostori műve fontos mérföldkő a Szekfű-kutatás történetében, ám megírása és megjelentetése korántsem teszi feleslegessé a történetíró halála után több mint 60 évvel is folyamatosan „újratermelő”, szinte áttekinthetetlenül burjánzó Szekfű-problémák további vizsgálatát.

